

Міністерство освіти і науки України  
Національний університет «Києво-Могилянська Академія»  
Факультет соціальних наук та соціальних технологій  
Кафедра психології та педагогіки

**Кваліфікаційна робота**

освітній ступінь – бакалавр

на тему: **“ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ  
СУЧАСНОЇ МОЛОДІ”**

Виконала: студентка 4 року навчання

Спеціальності

053 Психологія

Гнатенко Анна Сергіївна

Керівник Копець Л. В.

кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент \_\_\_\_\_

Кваліфікаційна робота захищена з  
оцінкою \_\_\_\_\_

Секретар ЕК \_\_\_\_\_

«\_\_\_\_» \_\_\_\_\_ 20\_\_ р.

Київ - 2021

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	7
1.1. Психологічний аналіз музичної культури особистості.....	7
1.2. Психологічні особливості сприйняття та переживання музики.....	12
1.2.1. Психологія сприйняття музики.....	12
1.2.2. Чинники розвитку сприйняття музики.....	13
1.2.3. Формування музичного образу та музичне мислення.....	17
1.3. Психологічні умови розвитку музичної культури.....	19
1.3.1. Психологічні виміри музичної культури.....	19
1.3.2. Особистісні чинники та музичні уподобання в контексті музичної культури.....	21
1.3.3. Проблема сприйняття «серйозної» та «легкої» музики в контексті музичної культури.....	22
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	26
2.1. Характеристика методів дослідження.....	26
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних умов розвитку музичної культури студентської молоді.....	31
2.2.1. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження загального рівня музичної культури.....	31
2.2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження особистісних особливостей як чинників музичної культури.....	31
2.2.3. Естетичні потреби як чинник музичної культури.....	33
2.2.4. Музичний досвід як чинник музичної культури.....	34

Висновки до розділу 2.....	38
----------------------------	----

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	39
--	----

3.1 Теоретичні основи програми розвитку музичної культури особистості.....	39
---	----

3.2. Методичні рекомендації до реалізації програми розвитку музичної культури особистості в юнацькому віці та віці ранньої дорослості.....	41
---	----

Висновки до розділу 3.....	44
----------------------------	----

ВИСНОВКИ.....	45
---------------	----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48
---------------------------------	----

ДОДАТКИ.....	53
--------------	----

## ВСТУП

Важливість взаємодії людини з мистецтвом складно переоцінити. Мистецтво відіграє значну роль у формуванні цілісної та всебічно розвиненої особистості, зокрема її моральних та духовних якостей, емоційної сфери, абстрактного мислення.

На сьогодні, людина має можливість доступу до надзвичайно великої кількості різноманітної інформації завдяки мережі Інтернет. У світі стрімко відбуваються процеси глобалізації, технологізації. У наш час поширеним є явище інформаційного перенасичення, а розвиток культури все більше схиляється у бік того, що потребує і що готова сприйняти невибаглива публіка. Проблему рівня культури та, зокрема, рівня музичної культури як частини загальної, у сучасному світі важливо досліджувати для оцінювання проблеми розвитку культури дітей та молоді.

У світі за останні кілька десятиліть відбулися стрімкі зміни у сфері цінностей, норм, принципів, поглядів. Зі збільшенням впливу масової культури все менше уваги люди стали приділяти мистецьким творам класичних зразків, зокрема – літератури, живопису, музики. З популяризацією культури споживання важливість створення якісних з художньої, естетичної, змістовної, моральної, духовної точки зору, творів мистецтва значно знизилась. У результаті – на піку сучасної популярності знаходяться твори мистецтва, які не лише не сприяють розвитку культури особистості, а навіть погіршують цей процес та привчають до хибних орієнтирів у формуванні уподобань та мистецької культури в цілому.

**Актуальність** роботи полягає у тому, що музичне мистецтво може бути одним із важливих інструментів індивідуального розвитку. Вивчення взаємозв'язку музичної культури та психологічних характеристик людей юнацького та раннього дорослого віку допоможе встановити роль психологічних

умов у розвитку музичної культури. Результати дослідження дозволять сприяти процесам розвитку музичної культури особистості.

**Об'єкт дослідження** – музична культура сучасної молоді.

**Предмет дослідження** – психологічні умови розвитку музичної культури студентської молоді.

**Гіпотеза:** психологічними умовами розвитку музичної культури виступають музично-естетична свідомість, музичні знання, уміння та навички, створення та виконання музики, які впливають на розвиток музичної культури: особливості музичного сприйняття, музичні уподобання особистості, рівень естетичних потреб, що зумовлюють особливості формування музичного образу та музичного мислення, індивідуальну музичну культуру.

**Мета** - теоретично та емпірично дослідити проблему психологічних умов розвитку музичної культури сучасної молоді, а також розробити програму розвитку музичної культури в освітньому процесі.

Відповідно до предмета, мети та гіпотези визначено основні завдання дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати засади дослідження психологічних умов розвитку музичної культури студентської молоді.
2. Розробити програму емпіричного дослідження музичної культури студентської молоді.
3. Емпірично дослідити рівень розвитку музичної культури осіб у віці юності та ранньої дорослості та визначити психологічні умови розвитку музичної культури.
4. Розробити на основі отриманих результатів програму розвитку музичної культури в освітньому процесі для осіб у віці юності та ранньої дорослості.

**Наукова новизна** полягає у визначенні та обґрунтуванні умов розвитку музичної культури особистості, а також розробці анкети для виявлення рівня музичної культури за трьома показниками: емоційне реагування, розуміння музики, практичне музикування.

**Практичне значення** полягає в можливості розробки програми розвитку музичної культури в освітній процес, що матиме значний позитивний вплив на гармонійний розвиток особистості в цілому.

## РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

### 1.1. Психологічний аналіз музичної культури особистості

Важлива та досить значна частина світової культури представлена витворами музичного мистецтва. Музика є чи не найемоційнішим видом мистецтва, а, водночас, і потужним засобом особистісного розвитку за правильного підходу. В процесі становлення музичної культури особистості відбувається її розвиток у широкому колі психологічних особливостей: формується естетичне сприйняття, розвивається мислення, пам'ять, увага, здібності (зокрема, художні, та навіть математичні) [5].

Музичне мистецтво має широкий спектр функцій. Наведемо класифікацію функцій музики за Ч. Бісун: 1) формувальна; 2) пізнавальна; 3) виховна; 4) мобілізуюча; 5) естетична [5]. Формувальна функція полягає у впливі музики на особистісний розвиток та соціалізацію. Пізнавальна функція музики – передавання за допомогою засобів музичної виразності інформації про навколишній світ. Виховна функція музики полягає у впливі на формування вищих – моральних, духовних якостей особистості у процесі розвитку музичної культури. Д. Б. Кабалевський також зазначав, що музична культура – невід'ємна частина духовної культури особистості [21]. Мобілізуюча функція музики полягає в стимулюванні людини, вивільненні її ресурсів для більш багаторого та енергійного самопочуття. Естетична функція музики – мабуть, чи не найважливіша і найбільш примітна. Музика, як і інші види мистецтва, дарує естетичне задоволення, розвиває смак, вищує почуття, сприяє розвитку духовних цінностей [5].

**Музична культура** є широким та багатогранним поняттям. У загальному розумінні, **музична культура – складна система**, що включає естетичний смак, емоційний відгук під час прослуховування музики, наявність музично-теоретичних знань, обізнаність у різноманітних музичних напрямках, стилях,

жанрах, формах тощо [5]. Із поширених визначень музичної культури науковцями – визначення В. С. Цукермана [40]. Музичну культуру В. Цукерман розуміє як накопичені в суспільному досвіді цінності музичної творчості, а також діяльність, спрямовану на створення, збереження та випуск для споживання цих цінностей і тих людей та організацій, які беруть участь у цій діяльності [40]. Соболева О. А. у статті, присвяченій системному підходу до розуміння музичної культури наводить таке визначення: музична культура – «особлива форма системної діяльності, що відображає культурний стан суспільства, де злагодженість усіх елементів системи вказує на певний стан культури в цілому» [34, с. 5].

Поняття музичної культури, за Р. Грубером, включає усю музичну практику: «...до неї входять найбільш різноманітні прояви як самої музики в її соціальному виявленні, так і сфера її впливу» [9, с. VII]. Як зазначає А. Сохор, музична культура поєднує власне музику та її функціонування в суспільстві [35]. Музична культура є більш вузькою ланкою у структурі художньої культури; остання, у свою чергу, є частиною духовної культури та, врешті, культури в цілому [35].

Перед тим як розглянути основні компоненти музичної культури та психологічні підходи до її визначення, варто навести поняття, що дозволяє зрозуміти процес історичного розвитку музики, - музична форма (за Б. Асаф'євим). «Музична форма як явище соціально детерміноване передусім пізнається як форма (вид, спосіб і засіб) соціального виявлення музики в процесі інтонування: чи то буде окристалізована схема сонатного алегро, або система кадансів, або формули ладів і звукорядів – за всім цим прихований тривалий процес намацування, пошуків і пристосування найкращих засобів для найбільш зрозумілого вираження, тобто такого роду інтонацій, які б засвоювались навколишнім середовищем через форми музикування якомога більш продуктивно» [4, с. 21]. Музична форма – інтонаційні елементи, притаманні музиці тієї чи іншої епохи – є організацією музичного руху, яка викристалізовується соціально, проходить перевірку слухом (часто – слухом



кількох поколінь). Принципи, за якими відбувається ця організація, є не індивідуальними, а соціальними. Соціальне середовище «відбирає» їх у відповідності до потреб, у ньому ці принципи засвоюються і закріплюються. У давні часи музика виконувала лише утилітарну функцію: подавання сигналів, супровід різноманітних ритуалів тощо. З розвитком культури музика стала виконувати й естетичну функцію, однак для того щоб закріпитися в історії, вона завжди проходила «соціальну перевірку». Наприклад, музичні форми, які визнані класичними, є результатом тривалого відбору найбільш корисних та виразних інтонацій [4].

Процес соціального відбору музичних форм відбувається наступним чином. Інтонаційні форми викристалізуються завдяки перевірці слухом, що вимагає засвоєння музичного матеріалу. Тобто, передусім, цей процес відбувається завдяки запам'ятовуванню: у свідомості відбираються певні типові поєднання звуків, притаманне тому чи іншому етапу розвитку музики звучання. Музичні форми, засвоєні раніше, найменше підпадають під спротив, і більш вдало проходять перевірку. Відбір музичних форм на основі запам'ятовування передбачає наявність уже сформованих поєднань звуків, що Б. Асаф'єв називає «інтонаційним запасом» [4, с. 24]. Таким чином, виникнення класичних музичних форм і сучасного музичного стандарту - рівномірно-темперованого ладу - стало можливим завдяки кристалізації в колективній свідомості найбільш доцільних, обґрунтованих і вдалих поєднань звуків [4].

Відповідно до структури музичної культури за А. Сохором. **першим компонентом** є *музичні цінності*, притаманні суспільству, ті, що створені у цьому суспільстві та прийнятні в ньому. **Другий компонент** – *сукупність усіх видів діяльності*, завдяки яким створюють музичні цінності: власне творення, відтворення, поширення, збереження тощо. **Третій** – *суб'єкти діяльності в музичній сфері* разом із їхніми компетенціями. **Четвертий компонент** – *заклади, соціальні інституції, матеріальна складова* (обладнання, музичні інструменти), завдяки яким забезпечується **музична практика**. У більш широкому тлумаченні музична культура містить духовний та матеріальний бік. До духовного слід

віднести прояви соціальної свідомості у сфері музики: вподобання, інтереси, погляди, ідеали тощо. До матеріального – втілення музики у нотному записі та звукозаписі, а також усе вищезазначене з четвертого компоненту. Певною мірою у музичній культурі наявний об'єктивний прояв та суб'єктивний, хоча, за А. Сохором, між ними немає чіткого розмежування. Об'єктивний прояв відображає музичні потреби, інтереси, вподобання суспільства, а суб'єктивний – окремої особистості [35].

Вищезазначений опис музичної культури відповідає системному підходу [45]. Системного підходу також дотримується Соболева О. А. [34]. Розуміння компонентів музичної культури вона об'єднує під назвою «триадний категоріальний блок» [34, с. 7]. До цього блоку входять такі елементи: 1) створення\відтворення; 2) збереження; 3) трансляція [34]. Перший елемент – створення\відтворення – включає композиторську творчу діяльність, відтворення елементів та зразків фольклору, народження нових та переосмислення й нове прочитання уже відомих музичних ідей, створення нової музичної мови [34]. Елемент «збереження» охоплює усі види діяльності, пов'язані з оволодінням музичним мистецтвом (освітній процес, музичне навчання і виховання); закріпленням музичних знакових систем. Елемент «трансляція» охоплює усю передачу музики, забезпечення інструментальних ресурсів, організаторську діяльність [34].

Окрім системного підходу, виділяють ще декілька підходів до розуміння поняття музичної культури. Оскільки поняття музичної культури є досить складним та багатограним, цілісно його розкрити дозволяє розгляд різних аспектів та феноменології цього явища. Основні підходи до розуміння музичної культури: предметно-ціннісний, діяльнісний, комунікативний, особистісний, соціологізаторський [29].

Прибічниками предметно-ціннісного підходу є музикознавці О. В. Сокол та Г. Г. Коломієць. Вони визначають музичну культуру як сукупність результатів діяльності та спілкування; те, що створене людьми, передано від попередніх поколінь. Музичну культуру вони розуміють як певне «сховище», сукупність

музичних зразків. Основу музичної культури складають образи, норми, ідеали, уподобання, інтереси, втілені у матеріальних формах – нотному записі, звукозаписі, працях про музику, критиці, висловлюваннях тощо [29].

В основі діяльнісного підходу до розуміння музичної культури – її характеристика як відібраний і впорядкований досвід людини, як результат її неперервних пошуків, як основа для осмислення та розуміння. Цього підходу до розуміння культури дотримувались видатні психологи Л. С. Виготський, Б. М. Теплов, О. М. Леонтьєв, а також музикознавці Є. В. Назайкинський, Б. В. Асаф'єв, Ю. Б. Алієв, Б. Л. Яворський та інші [29].

Відповідно до соціологізаторського підходу музичну культуру варто розглядати передусім у конкретних історичних та соціологічних умовах, враховуючи рівень розвитку соціуму та музичну практику у тій чи іншій місцевості. Цього підходу дотримувались музикознавці Р. І. Грубер та Дж. Михайлов [29].

За характеристиками комунікативного підходу, музична культура виконує функцію передачі та присвоєння естетичного, морального, ціннісного, духовного досвіду у процесі створення, виконання та сприйняття творів музичного мистецтва [29].

Врешті, відповідно до особистісного підходу, музична культура відіграє важливу роль у процесі соціалізації особистості та складає систему особливостей, що її забезпечують. Серед цих особливостей – інтерес, вироблений у процесі становлення особистості (сформовані погляди та точки зору); музичний смак, тобто своєрідна «призма» сприйняття творів; уміння та навички в художній діяльності; рівень обізнаності з питань теорії та історії музики, естетики, філософії тощо [29].

Таким чином, музична культура – складна система; поняття, що може бути розглянуте як із загальної точки зору, так і з особистісної. У загальному розумінні музична культура – сукупність цінностей, накопичених у галузі музичного мистецтва, процес їх створення та люди, організації й інструменти, залучені до створення, збереження та поширення музики. З особистісного боку,

музична культура – один із компонентів загального рівня культури особистості, що включає музичну компетентність, естетичний смак, ставлення до музики, її емоційне сприйняття, музичну практику.

## **1.2. Психологічні особливості сприйняття та переживання музики.**

### *1.2.1. Психологія сприйняття музики.*

Усі види мистецтва об'єднує спільний спосіб відображення й узагальнення дійсності – художній образ. Кожен вид мистецтва має власні засоби оформлення образу. Музика виражає думки, переживання, настрої людини за допомогою музичних образів, які мають спільну основу для композитора й слухача. Переживання й осмислення композитором певного прояву дійсності формується у певне бачення й чуття, що перетворюється на звучання. Звучання пробуджує у слухача переживання й думки, що базуються на його індивідуальному досвіді. М.А. Римський-Корсаков так висловлювався щодо змісту музики: «Хай настрої залишаться основною суттю музичних вражень, але вони сповнені також думок та образів» [8, с. 13].

Зміст музики з психологічної точки зору описав Б.М. Теплов: «Музичний зміст за своєю суттю є емоційне переживання; позаемоційним шляхом не можна досягнути змісту музики... але він не має бути лише емоційним. Сприйняття музики відбувається через емоції, але на емоції воно не закінчується. У музиці ми через емоцію пізнаємо світ. Музика є емоційне пізнання» [8, с. 14]. Музика значно менш конкретна і предметна, порівняно з іншими видами мистецтва, не втілена у матеріальній формі. Музичне пізнання протікає у сфері почуттів. Усвідомлення почуттів, викликаних музикою, емоційно збагачує людину, допомагає співпереживати іншим та розуміти їх. Музика відображає емоційне та інтелектуальне багатство людини [8].

Музика поділяє спільні з мовою функції: позначальну, комунікативну й експресивну, при чому комунікативну виконує настільки ж ефективно, як і мова; експресивна функція музики за ефективністю значно перевищує мову [8].

Для кращого розуміння процесу сприйняття музики, спершу варто визнати чи, які саме властивості музичного звуку сприймає людина. Традиційно, виділяють чотири основні його характеристики: **висоту, тембр, силу звуку та тривалість**. **Висота звуку** залежить від частоти коливання віброуючого тіла. **Гучність** залежить від розмаху коливання тіла (амплітуди коливання). **Тембр** – якісна характеристика звуку, характер його звучання. **Тривалість** залежить від того, як довго відбуваються коливання [6].

Психологічний механізм людського сприйняття є цілісним, а отже сприймає усі компоненти звуку у взаємозв'язку, на відміну від технічного приладу. Також слуховий орган людини може спотворювати частотні характеристики, схильний втомлюватися, і тому може працювати нестабільно. Однак важливими його характеристиками у сприйнятті музичного звуку є виражена здатність пристосовуватися до різноманітних умов та здатність тонко уловлювати смислові відтінки [8]. «Так, у діапазоні своєї найбільшої чутливості (між 1000 і 500 Гц) вухо людини реагує на такий звуковий тиск, що відповідає амплітуді зміщення часток повітря на одну соту частину діаметра атома» [8, с. 83-84].

Варто зазначити, що психологічні та фізіологічні механізми звукового сприйняття не працюють на повну від народження, деякі з них можуть залишатися нереалізованими протягом життя. Формування слухової системи людини залежить від її індивідуальних потреб, соціальних умов, особливостей діяльності [8].

Таким чином, сприйняття музики - процес цілісного відображення у психіці людини властивостей музичного звуку (висоти, тембру, гучності, тривалості), у процесі якого відбувається емоційне пізнання.

### *1. 2. 2. Чинники розвитку сприйняття музики.*

На момент народження слуховий апарат та слухова кора в мозку дитини вже готові до сприйняття мови. Однак, це не свідчить про те, що дитина одразу

бездоганно сприйматиме звукові образи. Усі органи чуття проходять складний шлях розвитку, на який впливають потреби та активність у дослідженні значимих об'єктів. Також задовго до усвідомлення власного ставлення до тих чи інших об'єктів та явищ навколишньої дійсності, погляди дитини будуть сформовані під впливом дорослих із найближчого оточення [8].

З точки зору фізіології, у процесах сприйняття задіяний і м'язовий апарат людини. Роль органа, що «досліджує» звук і допомагає його сприймати, виконує «вокальний м'яз» [6]. Це доведено численними дослідженнями. Першим цю думку висунув німецький психолог В. Келер ще в 1915 р., однак експериментальне підтвердження гіпотеза отримала лише в 1950 р. завдяки вченому Р.Х'юссону. Під час операції на гортані до нерву, яким надходять імпульси до голосових зв'язок, було під'єднано електроди. Коли пацієнтові подавали звук через телефон, його голосові зв'язки коливалися. Вимірявши частоту коливань зв'язок, виявили, що вона рівна частоті основного тону поданого звуку [8]. Підтвердженню цієї гіпотези значно сприяли дослідження О.Леонтьєва й О.Овчинникової. Учасникам експерименту було запропоновано визначити висоту звуку. Ті досліджувані, які підспівували під час подачі звуку, показали набагато кращі результати, аніж ті, які лише слухали. Було підтверджено, що діяльність гортані, голосових складок та органів артикуляції допомагає у сприйнятті звуку: голосовий апарат ніби приймає положення, необхідне для відтворення звуку [8].

Фізіологічні зміни під час сприйняття музичного звуку не обмежуються лише діяльністю м'язів. Зміни відбуваються також і в диханні, кровообігу, процесах збудження та заспокоєння, що є фізіологічними проявами емоцій та почуттів. Ці реакції необхідні для створення у мозку людини образу нового подразника [8].

Процес розвитку музичного сприйняття від народження людини проходить декілька етапів. Перший із них – **етап сенсомоторного навчіння**. У цей час дитина вчиться розрізняти «звуки-сигнали» і шуми; виникає підкріплення позитивними або негативними фізіологічними реакціями

(наприклад, колискова і заспокоєння, засинання). Дитина намагається шукати джерело звуку, і таким чином все більше розрізняє і впізнає звуки [8].

Другий – **етап перцептивних рухів** (приблизно з 6-8-місяців). Дитина активно реагує на звук: лепетання є наслідуванням мови, з'являється пожвавлення та інші реакції на музику. Слухова система дитини вже готова слідувати за ритмічним малюнком мелодії, її рухом, посиленням чи послабленням гучності, звуковисотним поєднанням. На цьому етапі, однак, ще немає точного аналізу тембру, висоти, динаміки, а є лише загальне сприйняття мелодії та її рис. Цей етап ще не є сприйняттям музики. Деякі дослідники вважають, що «рядові слухачі» можуть застрягати на цій стадії сприймання [8].

Третій етап – **етап утворення естетичних моделей** – не пов'язують з конкретним віком, адже перехід до нього визначається особистою активністю людини, особливостями її музичного середовища. За Л. Готсдінером, для змістовного й усвідомленого сприйняття музики у людини має бути вироблена здатність до ідентифікації й оцінки, для чого, у свою чергу, вона має оперувати певними моделями, прикладами для порівняння [8]. На цьому етапі відбувається сприйняття музичних уривків або невеликих творів, їх узагальнення у свого роду «моделі» того чи іншого стилю, жанру, напрямку. Набуваючи досвід музичного сприйняття, у людини формуються певні інтонаційні, ладові та інші шаблони, характерні для різних жанрів, що значно полегшує упізнавання та порівняння. Людина свідомо дає оцінку музиці, яку сприймає. Формуванню естетичних критеріїв сприяє прослуховування радіопередач, концертів, телебачення. Слухач уловлює реакцію аудиторії мимовільно, що є соціальним чинником для розвитку музичного сприйняття [8].

Нарешті, четвертий етап – **евристичний, «етап співтворчості»** – характеризується здатністю передбачувати розвиток мелодії. На цьому етапі слухач значно більш задіяний у процесі слухання, свого роду бере участь у відтворенні музичного твору. Таке сприйняття значною мірою залежить від музичної освіченості, обдарованості, багатства слухового досвіду. Часом «передбачення» мелодії настільки активне й сильне, що у слухача з'являється

ілюзія, що мелодія, почута вперше, вже є знайомою. Цей процес, що його ще називають антиципацією або «випереджальним синтезом», сприяє більш цілісному й усвідомленому сприйняттю музики, формуванню музичного образу [8].

Іншими важливими чинниками у музичному сприйнятті є апперцепція (залежність від попереднього досвіду), музична культура слухача та його інтуїтивні й підсвідомі процеси [8].

Апперцепція допомагає «підготувати» слухача до сприйняття музичного твору. Особливості досвіду музичного слухання визначають, наскільки легко буде відбуватися сприйняття та за якими жанровими стереотипами цей процес відбуватиметься [8]. За Є. Назайкинським, будь-який музичний твір може бути сприйнятий лише на основі певних життєвих вражень, звичок, умінь [26]. Дослідники музичної психології О.Федорович й О. Тихонова називають цю сукупність вражень, відношень та зв'язків тезаурусом - своєрідним словником, елементи якого може «оживляти» музика [37].

Варто виокремити також взаємозв'язок між особливостями сприйняття музики та музичною культурою слухача. Високоосвічена людина має можливість сприймати більш складні музичні твори. Вона здатна осмислювати особливості форми та змісту твору, правильно оцінити його виконання [8].

Значну роль у музичному сприйнятті відіграють інтуїтивні та несвідомі процеси. Стосовно цього влучно висловлюється російський філософ В.П. Тугаринов: «Елемент інтуїції невід'ємний від мистецтва. Краса – це не силогізм і не логічний висновок. Вона осмислюється значною мірою інтуїтивно» [8, с.88]. Естетична інтуїція є образним сприйняттям, яке складно пояснити за допомогою понять, адже чуттєве переживання у ній випереджає логічне осмислення [8].

Сприймати музику може кожна людина. Однаковими для всіх є особливості звучання музики як акустичного коду, закономірності переходу акустичного коду в музичний образ; також немає різниці також у механізмі сприйняття музичного звуку. Однак, залежно від суб'єктивних умов та індивідуальних особливостей, сприйняття музики у різних слухачів протікатиме



на різних рівнях: у когось – залишиться на «орієнтувально-дослідницькому», а хтось може цілком переживати естетичне задоволення і здатний до філософського узагальнення [8]. Варто зазначити, що для одного слухача сприйняття музики різних жанрів може відбуватися на різних рівнях, залежно від його підготовленості (легке сприйняття популярної, масової музики та, водночас, більш ускладнене сприймання інтонаційно складної музики, музики класичних зразків) [8].

Таким чином, музичне сприйняття людини не є здатністю, закладеною від народження. Сприйняття музики еволюціонує в процесі особистісного розвитку і проходить у чотири етапи: етап сенсомоторного навчіння, етап перцептивних рухів, етап естетичних моделей, етап співтворчості. Значна кількість слухачів зупиняються у розвитку музичного сприйняття на другому або третьому етапі.

### *1. 2. 3. Формування музичного образу та музичне мислення.*

Психічна діяльність людини досить багатогранна, однак вона є цілісною [8]. С.Л. Рубінштейн писав: «Справжньою конкретною «одиницею» психічної свідомості є цілісний акт відображення об'єкта суб'єктом. Це утворення складне за власним складом, воно завжди тією чи іншою мірою включає єдність двох протилежних компонентів – знання і відношення, інтелектуального й «афективного», з яких то один, то інший з'являється у якості переважаючого» [8, с. 96-97]. У результаті експериментів вчений Л. Готсдінер дійшов висновку, що емоції відіграють гностичну функцію у виникненні музичного образу, однак це пізнання є невербалізованим [8].

Музичний образ є представлення музичного звучання у свідомості [8]. Незважаючи на труднощі фіксації внутрішнього звучання і слухових образів за допомогою приладів, їхнє існування не заперечують. Для фіксації доступні інші прояви музичного образу: суб'єктивне його переживання можна достатньо точно виразити у нотному письмі; його емоційний та моторний компоненти доступні

для вивчення за допомогою гальванометра, електроенцефалографа та міографа. Отже, музичний образ матеріалізується в емоції [8].

У дослідженнях було виявлено, що у процесі музичного сприйняття спершу формується «емоційно-м'язовий зліпок» сприйнятої музики, після чого відбувається перехід від чуттєвого сприйняття до понятійного осмислення. Емоційна форма відображення може бути виявлена і в предметних образах (слухових, зорових, асоціативних), і в безпредметному емоційному відчутті конкретності цього образу [8]. Згідно з Л. Готсдінером, емоції є і певне переживання власного «Я», і механізм відображення, а також спосіб творчого мислення та регуляції поведінки [8].

Психологічну й фізіологічну основу музичного образу складають індивідуальне, суб'єктивне переживання музики – «внутрішнє звучання», диференційоване емоційне переживання [8]. З ним можуть поєднуватися різні образи: яскраво видимі, асоціативні чи звернені до минулого. Будучи усвідомленим, образ вербалізується, але разом з цим і «збіднюється», тому у словесному вираженні з'являється потреба у метафорах і звернення до інших видів мистецтва. За С. Рубінштейном, саме опредметнення образу, його співвіднесення з певною ситуацією, людиною, подією, предметом – є необхідним для усвідомлення переживання. Від цих опосередкованих способів усвідомлення залежатиме, наскільки осмислено сприйматиметься музичний твір [8].

Музичне мислення розвивається під впливом багатьох чинників: різноманітні асоціації, попередній досвід прослуховування музики і згадування музичних уривків, синестезійні образи (наприклад, зорові) [8]. Ці чинники «наповнюють» музичний образ і запускають «ланцюгову реакцію» музичного мислення: асоціації та образи роблять музичне сприйняття більш предметним і осмисленим, що, у свою чергу, стає підґрунтям для інтуїтивних та творчих процесів. Усвідомлення відбувається під час об'єднання звукових образів у єдину структуру, її переживання. Водночас виникає уявлення про структуру, форму та зміст твору [8].

У музичному сприйнятті й музичному мисленні дуже важливу роль відіграють індивідуальні особливості особистості, її соціальна обстановка, досвід та вид діяльності, адже, як вже було зазначено, у музиці сприйняття зовнішніх впливів значно залежить від внутрішніх умов. В. Дніпров стверджує: «Широко сприйнятлива, різноманітно культурна й значно обдарована в музичному відношенні людина естетично заглухає, коли чує музику, з якою її душа не вступає в емоційний контакт» [8, с. 103].

Отже, музичний образ – це відображення звучання у психіці слухача, що проявляється в емоційно-моторному реагуванні. Музичне мислення включає усвідомлення й вербалізацію музичних образів, асоціативне поєднання різноманітних образів з попереднього досвіду, а також творчі процеси, що відбуваються при взаємодії з музикою.

### **1.3. Психологічні умови розвитку музичної культури.**

#### *1.3.1. Психологічні виміри музичної культури*

Розвиток музичної культури особистості у широкому розумінні влучно описаний Ч. Бісун: «Процес формування музичної культури... характеризується виникненням, поглибленням і вираженням у музиці особистісно значущого життєвого сенсу, який визначається в якості шляху досягнення музики і життя у їхній єдності» [5, с. 178].

На основі підходів Д. Б. Кабалевського, Л. В. Школяр, О. Соболевої нами було визначено такі умови розвитку музичної культури особистості: 1) розвиток музично-естетичної свідомості; 2) розвиток музичної компетентності (музичних знань, умінь та навичок); 3) музикування на практиці (створення та/або виконання музики) [21].

Згідно із сучасним підходом до формування музичної культури особистості, показником її розвиненості вчені вважають не так безпомилкове детальне відтворення знань, як розуміння музики, глибоке її сприйняття й засвоєння. Загалом, формування музичної культури людини передбачає

розвиток її духовності, моральності, емоційної та ціннісної сфери, інтелекту, естетичних потреб [5] .

Психологічний аналіз музичного сприйняття, за Б. М. Тепловим, має виходити з розуміння, що «специфічним для музичного переживання є переживання звукової тканини як вираження певного змісту» [36, с. 6]. А змістом музики вчений називає «почуття, емоції, настрої» [36, с. 7]. Однак, як було раніше зазначено, зміст музики не вичерпується лише емоційною сферою особистості, адже **музика є пізнання за допомогою емоцій**. До того ж, за допомогою музики можна передати задуманий смисл, глибоко його сприйняти і збагнути тільки за умови, що зміст переданого відомий раніше або для його пізнання використовуються інші, немuzичні способи. Це означає, що для належного сприйняття музичного матеріалу, людина має бути обізнана у його програмі, змісті, який намагається передати композитор [36].

Дослідники детермінант сприйняття музики Коржова О. Ю. та Димнікова М. В. виділяють дві основні їх групи: особистісні детермінанти та когнітивні [15]. Основною особистісною характеристикою автори вважають життєві орієнтири, а саме співвідношення елементів «творчості-пристосування» у загальному підході до життя та зовнішнього-внутрішнього локусу контролю. Відповідно до особливостей поєднання цих елементів, О. Коржова виділяє чотири типи особистостей: 1) творчий-внутрішній – «перетворювач»; 2) творчий-зовнішній – «гармонізатор»; 3) адаптивний-внутрішній – «користувач»; 4) адаптивний-зовнішній – «споживач» [15]. Як стверджують автори, люди з творчим підходом до життя є більш сприйнятливими до музики, краще її розуміють, більш серйозно до неї ставляться. Натомість, люди з адаптивним ставленням менше розуміються на музиці й менш чутливі до неї, для них музика виконує скоріше фонову функцію [15].

Авторки зазначають також важливість процесу запам'ятовування у сприйнятті музики, що вказує на роль когнітивного компонента. Вони виділяють різне сприйняття музики у людей з різними видами музичної пам'яті: переважанням звуковисотної, ритмічної або рівномірного їх розподілу. Цей

розподіл має у своїй основі нейропсихологічні характеристики, а саме – міжпівкульну асиметрію [15].

Важливою умовою для розвитку музичної культури є просвіта та пізнання музики, освоєння навички активного слухання музики, а також виконавських та творчих умінь у музиці [5]. У процесі розвитку музичної культури особистість цілісно розвивається: розвивається абстрактне мислення, креативність, формується музичний смак та підвищується рівень естетичної потреби, розвивається ціннісна сфера, розширюється світогляд [5].

Отже, психологічними умовами розвитку музичної культури особистості є розвиток музично-естетичної свідомості, музичної компетенції та практичне музикування.

### *1.3.2. Особистісні чинники та музичні уподобання в контексті музичної культури*

Люди прослуховують музику з різноманітними намірами й для задоволення різних потреб. Музика слугує для естетичного задоволення, спонукає до фізичного руху, здатна впливати на настрій, підтримувати концентрацію та бадьорість, допомагає відволіктися від неприємностей та формувати соціальну ідентичність. Попри широкий діапазон застосування, вчені вже тривалий час досліджують способи охарактеризувати музичні вподобання людини в цілому, враховуючи всі ці потреби. Деяким дослідникам вже вдалося обґрунтувати, що між музичними вподобаннями та психологічними особливостями особистості існує зв'язок. Цей факт ґрунтується на припущенні, згідно з яким музичні вподобання мають міцне психологічне підґрунтя [17; 37].

Сучасний погляд на природу музичних вподобань полягає в тому, що музичні вподобання є проявом конкретних психологічних рис. Також на них впливають потреби, ситуативні обмеження, соціальне середовище та минулий досвід. Деякі дослідники вважають, що людина обирає музичне середовище, що відображає та посилює особистісні риси, емоції та ставлення [30; 37].

Учені з Кембриджського університету, університету Макгілла та Стенфордської Вищої Школи Бізнесу дослідили взаємозв'язок між вподобанням жанрів музики та особистісними рисами на основі «Великої П'ятірки» (екстраверсія, нейротизм, відкритість до досвіду, дружелюбність, усвідомленість). У музичних жанрах було виділено спільні характеристики, а також враховано, виражені вони чи ні: «бадьорість» або «здатність активізувати» (низька/висока); настрій (позитивний/негативний) та глибина або естетична цінність (висока/низька) [50].

За результатами дослідження, люди з високим рівнем нейротизму а також вираженою екстраверсією надавали перевагу «бадьорій» та «активізуючій» музиці, у той час як люди з вираженою доброзичливістю та усвідомленістю надавали перевагу більш «спокійним» жанрам. Нейротизм корелював зі схильністю слухати композиції із загальним негативним настроєм. Люди, які надавали перевагу «глибоким» жанрам, музиці з високою естетичною цінністю, продемонстрували високий рівень відкритості до досвіду та доброзичливості [50].

Таким чином, музичні уподобання мають міцне психологічне підґрунтя: вони є проявом особистісних рис, на їх формування впливає соціальне середовище, досвід, емоційна та мотиваційна сфера особистості.

### *1.3.3. Проблема сприйняття «серйозної» та «легкої» музики в контексті музичної культури.*

Окрім індивідуальних особливостей сприйняття музики, важливо проаналізувати музичне сприйняття в контексті різноманітності жанрів та продуктів сучасної музичної культури. В. Медушевський поділяє музику на два протилежні напрями: «музику високої традиції» та масову музику [17; 37]. Розглядаючи музику з такого ракурсу, варто зазначити: поняття «легкої» та «серйозної» музики зазнало значних змін з плином часу. Наприклад, на початку XIX ст. «легкою» вважали вокальну чи інструментальну музику з численними віртуозними ефектами та не надто глибоким змістом. До «легкої» музики

тогочасні російські композитори відносили й італійську оперу. На початку ХХ ст. «легким» жанром вважали й оперету. Сьогодні ці музичні твори відносять скоріше до «серйозної» музики [37].

У 1930-50-х рр. джаз вважали більшою мірою розважальною музикою, з чим можна не погодитися у сучасній реальності. Порівнюючи з сучасною популярною музикою, можна відзначити ритмічну та гармонійну складність джазу, його здатність дарувати естетичне задоволення й виховувати музичний смак і фантазію, готувати до сприйняття більш складної класичної музики. Сьогодні до «серйозної» музики відносять твори, складні за структурою, що вимагають певного рівня підготовки для належного сприйняття, однак ці твори можуть не бути серйозними за змістом [37].

Варто зауважити, що розподіл музики на «серйозну» і «легку» не потрібно сприймати як «варту уваги» і «не варту уваги». Дослідники музичної психології та професійні музиканти вважають, що обидва напрями музики потрібні людині, але вони мають бути використані відповідно: прослуховування «серйозної» музики, що потребує концентрації і осмислення, має чергуватися зі слуханням «легкої», що підходить для відпочинку й розваги [30; 37].

Щодо впливу музики на особистість, вчені В. Медушевський та В. Петрушин погоджуються, що «серйозна» музика виконує катарсичну функцію. В. Медушевський зазначає «Проживши певний час у внутрішньому світі великої музики, слухач нерідко виходить у зовнішній світ духовно перевтіленим: життєві дрібниці стають на дальній план, тліють у сяйві відкритого сенсу життя, який, однак, складно сформулювати словами» [17, с. 156-163]. Така музика звеличує людину, проливає світло на її найкращі якості, потенціал та важливі життєві питання. Цей ефект особливо помітний в довготривалій перспективі, а тому прослуховування «серйозної» музики є важливим фактором розвитку особистості. Водночас, як запевняють вчені, систематичне прослуховування музики низької якості, може сприяти протилежному ефекту - стимуляції «нижчого безсвідомого» та примітивних інстинктів [37].

Питання соціокультурного сприйняття поставлене для виявлення кількісного визначення, якій музиці надає перевагу більшість. За результатами досліджень російських вчених О. Федорович й О. Тихонової, більшість населення надає перевагу «легкій» музиці. На перший погляд може здатися, що прихильність до «легкої» музики більше поширена серед молоді (що слухає здебільшого поп, рок, R&B та хіп-хоп). Однак, було виявлено, що люди середнього та старшого віку також залишаються прихильниками популярної музики або ж слухають шансон. Вони залишаються на тому ж рівні розвитку музично-естетичної свідомості та слухають музику, що не вища за художньою цінністю від «молодіжної» [37].

Дослідники вбачають потребу у комплексі педагогічних та соціокультурних заходів для підвищення музичної культури населення. Вони вважають за необхідне акцентувати увагу на соціальній значимості зміни музичних уподобань на користь музики з високою художньою цінністю, а також на наслідках неконтрольованого поширення масової музики [37].

Таким чином, проблема впливу «серйозної» та «легкої» музики є важливою в контексті вивчення музичної культури особистості. «Серйозна» музика сприяє всебічному особистісному розвитку, в той час як «легка» музика може бути використана для розваг та відпочинку. Для розвитку музичної культури особистості під час прослуховування музики необхідно дотримуватися співвідношення «легкої» та «серйозної» музики, приділяючи більше уваги музиці «високого зразка».



## **Висновки до розділу 1**

Музична культура - сукупність цінностей, накопичених у галузі музичного мистецтва, процес їх створення, а також людей, організацій та інструментів, залучених до створення, збереження та поширення музики.

В музичному сприйнятті ми вважаємо важливим перехід від етапу перцептивних рухів до етапу естетичних моделей та етапу співтворчості, що також є важливим для розвитку музичного мислення.

На основі теоретичного аналізу, нами визначено такі умови розвитку музичної культури особистості: 1) розвиток музично-естетичної свідомості; 2) розвиток музичної компетентності (музичних знань, умінь та навичок); 3) музикування на практиці (створення та/або виконання музики).

## РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

### 2.1. Характеристика методів дослідження

У дослідженні взяли участь 50 осіб віком від 17 до 29 років, що відповідає віку юності та ранньої дорослості.

В дослідженні використані наступні методи.

*Методика «П'ятифакторний опитувальник особистості» (адаптація А.Б. Хромовим японської версії 5PFQ)*

Методика базується на японській версії «Великої П'ятірки». Адаптована російським науковцем А.Б. Хромовим.

У класичному варіанті «Великої П'ятірки» особистість характеризують за такими якостями: екстраверсія, нейротизм, відкритість до досвіду, дружність та усвідомленість [39]. Японський дослідник Хіджиро Тсуйї розробив адаптацію відомої моделі для населення Японії. За його методикою, кожен фактор – біполярний. Основними факторами є: екстраверсія-інтроверсія; прив'язаність-обособленість; самоконтроль-імпульсивність; емоційна стійкість-емоційна нестійкість; експресивність (грайливість) – практичність [39].

Методика містить 75 протилежних тверджень, які характеризують поведінку людини у різних ситуаціях та її особистісні якості. Варіанти відповіді позначають ступінь вираженості певної якості [39].

Конструктивна валідність методики підтверджена, наявні позитивні кореляції шкал п'ятифакторного опитувальника з факторами методики 16F Кеттела та шкалами MMPI [39, с. 8-10].

Інструкція. Вам буде запропоновано 75 протилежних тверджень та 5 варіантів відповіді -2, -1, 0, 1, 2. Варіанти -2 та -1 відносяться до твердження, поданого зліва; варіанти 1 та 2 – до твердження справа. Також вони позначають ступінь вираженості тієї чи іншої характеристики, яку описує твердження ( -2/2 – властивість сильно виражена; -1/1 – властивість менш виражена). Немає

«правильних» чи «неправильних» відповідей. Оберіть, будь ласка, ту, яка найточніше характеризує вас [39].

Показники за п'ятьма шкалами поділені на три рівні: високий рівень (51-75 балів); середній рівень (41-50 балів); низький рівень (15-40 балів) [31].

**Шкала «інтроверсія- екстраверсія».** Екстраверсія – спрямованість активності назовні (на інших, на світ); інтроверсія – спрямованість активності всередину (на себе). Високі показники за цією шкалою свідчать про те, що особистості притаманні риси екстраверта. Такими рисами є комунікабельність, високий рівень потреби у спілкуванні, імпульсивність, сміливість, схильність до ризику. Екстраверти надають перевагу роботі в колективі, вони орієнтовані на швидке виконання задач. Екстраверти більшою мірою оптимістичні, не схильні до глибоких роздумів, безтурботні. Низькі показники за цією шкалою свідчать про те, що опитуваний – інтроверт. Інтровертам притаманна «зануреність» у власні думки та переживання, стриманість, замкненість, може проявлятися невпевненість в собі. У діяльності більшою мірою проявляються їхні ідеї, ніж дії; вони більш успішно виконують монотонну роботу та часто успішні в навчанні [39].

**Шкала «обособленість-прив'язаність».** Чим вищий результат за цією шкалою, тим більше виражена в опитуваного прив'язаність. Людина з високим рівнем прив'язаності має виражену потребу у спілкуванні, є толерантна, відразніється розвиненою емпатією та позитивним ставленням до людей, бере активну участь у колективній активності. Чим нижчий показник, тим сильніше в опитуваного виражена обособленість. Такі люди більшою мірою переймаються власними переживаннями й справами, дотримуються значної «дистанції» у спілкуванні з людьми, вони менш уважні до переживань та інтересів оточуючих, схильні до перфекціонізму та ставлять власні інтереси передусім [39].

**Шкала «імпульсивність-самоконтроль».** Високі показники за цією шкалою свідчать про те, що у поведінці опитуваного переважає вольова регуляція над імпульсивними проявами. Людина з високим рівнем самоконтролю відповідальна, пунктуальна, точність у виконанні робочих

обов'язків та наполегливість у досягненні власних цілей, схильна керуватися власною совістю та не проявляти емоції надто відверто. Опитувані з низькими показниками за цією шкалою більш схильні до імпульсивної поведінки, не схильні задіювати вольову регуляцію, можуть нехтувати моральними нормами, не докладають достатньо зусиль для досягнення цілі, а в діяльності проявляють себе як безтурботні та не надто відповідальні [39].

**Шкала «емоційна стійкість – емоційна нестійкість».** Високі значення за цією шкалою мають опитувані, чия поведінка здебільшого імпульсивна, хто слабо керує власними емоціями, піддається на спонтанні імпульси. Такі люди не дуже відповідальні, в основному, їхня поведінка – реакція на ситуацію; вони схильні почуватися безпомічними та безсилими у стресовій ситуації. Вони відрізняються схильністю до образ, невпевненістю в собі, у випадку невдачі їхній настрій може різко змінитися на депресивний. Низькі значення за цією шкалою мають опитувані, які добре володіють власними емоціями, відрізняються психологічною зрілістю, самодостатністю, впевненістю в собі. Вони не піддаються швидким змінам настрою і беруть на себе відповідальність за власне життя, добре знають свої особливості, зберігають спокій та врівноваженість навіть у стресових ситуаціях [39].

**Шкала «практичність-експресивність».** Високі значення за цією шкалою притаманні артистичним, яскравим особистостям, які покладаються здебільшого на власні почуття та інтуїцію. Для оточення ці люди можуть здатися дещо легковажними та безтурботними. Вони часто мають розвинене естетичне чуття, є зацікавленими у різноманітних проявах життя, можуть бути мрійливими. Низькі значення за цією шкалою характеризують людину, яка мислить здебільшого логічно, переймається більшою мірою буденними матеріальними проблемами, раціоналізує все. Ці люди не люблять різких змін у житті, надають перевагу монотонній діяльності, неартистичні, малоемоційні [39].

Стимульний матеріал – у додатку А .

*Методика «Визначення рівня естетичної потреби» (за В. Аванесовим).*

Методика досліджує в основному потреби, що стали рисами особистості, «особистісні диспозиції» [20].

Автор – В.С. Аванесов. Методика містить 32 твердження з варіантами відповіді «так» або «ні» в залежності від того, чи близьке людині те чи інше твердження і чи погоджується вона з ним (або навпаки – не погоджується) [20].

Інструкція. Вам буде запропоновано ряд тверджень. Якщо твердження співпадає з вашою особистою думкою – відповідайте «так»; якщо ж не відповідає – «ні» [20].

За кожну відповідь, що співпадає з ключем, опитуваний отримує 1 бал. Максимальна кількість балів – 32. Чим більша сума балів, тим вищий рівень естетичної потреби опитуваного [20]. Результати за цією методикою були представлені у відсотковому співвідношенні, де показник – відсоток суми балів опитуваного від максимальної кількості балів.

Стимульний матеріал до методики – див. *додаток Б*.

#### *Анкета для визначення особливостей розвитку музичної культури*

Авторська анкета розроблена на основі підходу Д. Б. Кабалевського до розуміння музичної культури, а також на підході Л. В. Школяр до дослідження музичної культури. Для дослідження ми виділили такі умови розвитку музичної культури: формування музично-естетичної свідомості; музична компетентність та музикування на практиці.

Для виявлення рівня розвиненості музично-естетичної свідомості в анкеті є твердження 7 ("Коли я слухаю музику, я переживаю почуття, які намагається передати автор") та твердження 8 ("Під час прослуховування музики у моїй свідомості з'являється образ, який розвивається у ході мелодії"), у відповідь на які опитуваному потрібно обрати варіант, який найбільш правдивий щодо нього: «так, постійно»; «здебільшого так»; «здебільшого ні»; «зовсім ні, ніколи».

Для виявлення рівня розуміння музики опитуваному пропонують обрати один із чотирьох варіант відповіді, найбільш правдивий щодо нього («так, постійно»; «здебільшого так»; «здебільшого ні»; «зовсім ні, ніколи») стосовно твердження 9 ("Під час прослуховування музики мені зрозумілий характер

мелодії, динаміки, темпу, ритму. Я розумію, що виражає саме це звучання") та твердження 10 (" Коли я слухаю музику, я розумію ідею, яку хотів передати автор. Я розумію, чому твір називається саме так").

Для виявлення рівня третьої умови розвитку музичної культури - практичного музикування розуміння музики сформульовано питання: «Чи Ви створюєте та/або виконуєте музику?».

Для оцінки загального рівня музичної культури сформульовано питання 1 (Чи подобається Вам слухати музику?), питання 3 (Скільки приблизно часу на день Ви витрачаєте на прослуховування та/або створення чи виконання музики?), питання 4 ( Хто або що найбільше вплинув на формування Ваших музичних вподобань?), питання 5 (Вкажіть, будь ласка, Ваш улюблений музичний жанр), питання 6 (З якою ціллю Ви найчастіше слухаєте музику?). Також опитувані мали вказати свій вік та стать.

Аналіз та інтерпретація результатів. Вибір варіанту «так, постійно» оцінений нами у 10 балів; вибір «здебільшого так» - у 6,5 балів; вибір «здебільшого ні» - у 3,5 бали; вибір «зовсім ні, ніколи» - у 0 балів. Відповівши на питання 2 щодо практичного музикування «так», опитуваний отримував 10 балів, відповівши «ні» - 0 балів. Результати було розподілено за трьома шкалами: емоційне реагування; розуміння музики; створення та/або виконання музики.

Для кожного опитуваного бали за твердженнями 7 та 8 були додані та поділені на 2 (кількість тверджень). Результат – показник за шкалою «емоційне реагування». Бали за твердженнями 9 та 10 також були додані та поділені на 2, результатом чого був показник за шкалою «розуміння музики». Для визначення загального балу показники за цими двома шкалами додавались. Якщо опитуваний відповів ствердно на питання 2, до суми його балів додавали ще 10 балів. Для визначення загального балу суму за трьома шкалами було поділено на кількість шкал.

Максимальне значення показників психологічних умов розвитку музичної культури за анкетною - 10 балів.

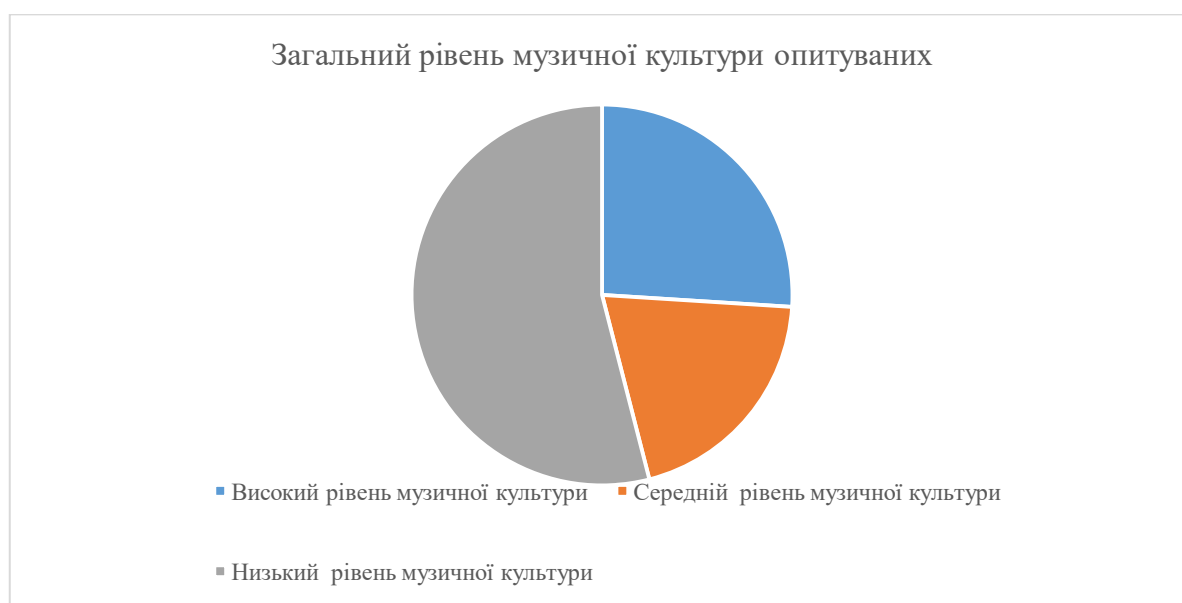
Високий рівень музичної культури відповідає проміжку 8-10 балів; середній рівень музичної культури – проміжку від 5 до 7 балів; низький рівень музичної культури мають опитувані, які набрали менше 5 балів.

Стимульний матеріал до методики - у додатку В.

## **2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних умов розвитку музичної культури студентської молоді.**

### *2.2.1. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження загального рівня музичної культури*

Показники рівня музичної культури 50 опитуваних: 13 осіб мають високий рівень музичної культури; 10 осіб – середній, 27 осіб – низький рівень (діаграма 1).



Діаграма 1. Загальний рівень музичної культури опитуваних

### *2.2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження особистісних особливостей як чинників музичної культури*

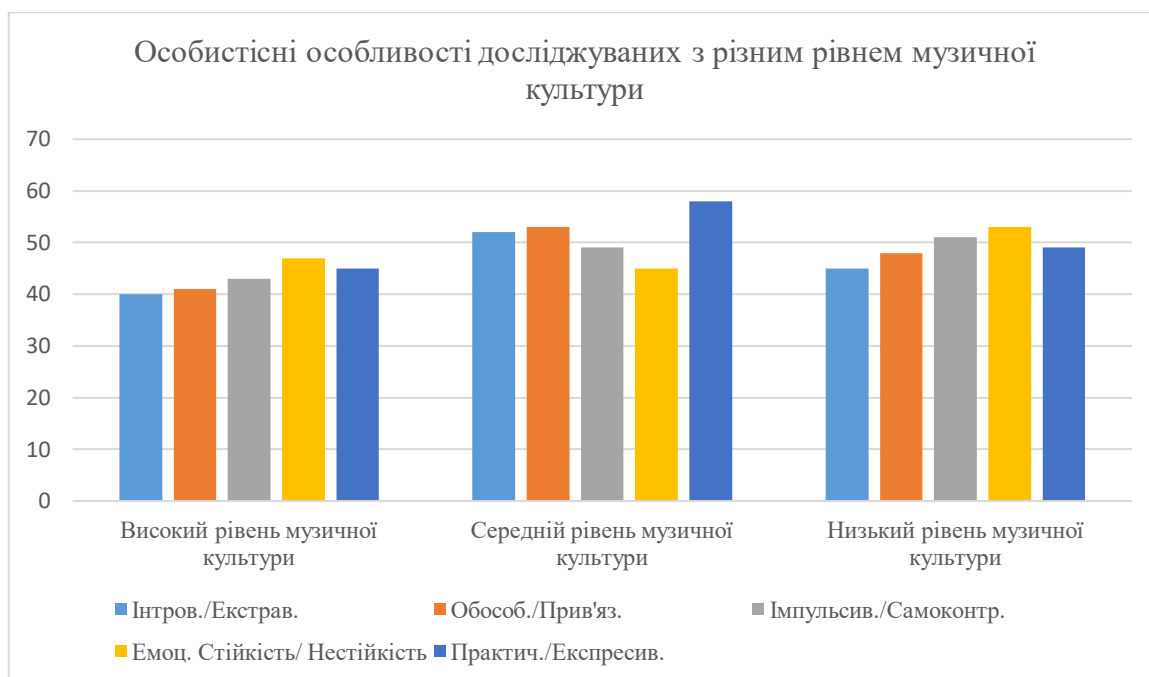
За «П'ятифакторним опитувальником особистості» усі показники перебувають у межах середніх значень (41- 50 балів) в опитуваних з високим

рівнем музичної культури. Середнє значення за шкалою «інтроверсія-екстраверсія» у респондентів з високим рівнем музичної культури – 40 балів, що є показником інтроверсії. За шкалою «обособленість-прив'язаність» - 41 бал; за шкалою «імпульсивність-самоконтроль» - 43 бали; за шкалою «емоційна стійкість-емоційна нестійкість» - 47 балів; за шкалою «практичність-експресивність» - 45 балів, що є показниками середнього проміжку. У респондентів не виражені яскраво риси якогось із полюсів, можуть проявлятися риси як одного, так і іншого полюсу.

Серед опитуваних із середнім рівнем музичної культури – високі показники за шкалами «інтроверсія-екстраверсія» (52 бали), «обособленість-прив'язаність» (53 бали); а також найвище значення за «практичність-експресивність» (58 балів) з-поміж трьох рівнів. Середні значення – за шкалами «імпульсивність-самоконтроль» (49 балів) та «емоційна стійкість-емоційна нестійкість» (45 балів) (найнижчий бал з-поміж трьох рівнів).

Серед опитуваних з низьким рівнем музичної культури – середні показники за шкалами «інтроверсія-екстраверсія» (45 балів), «обособленість-прив'язаність» (48 балів), «практичність-експресивність» (49 балів). Високі показники за шкалами «імпульсивність-самоконтроль» (51 бал) та «емоційна стійкість-емоційна нестійкість» (53 бали) (найвище значення з-поміж трьох рівнів музичної культури) (діаграма 2).





Діаграма 2. Особистісні особливості досліджуваних з різним рівнем музичної культури

### 2.2.3. Естетичні потреби як чинник музичної культури

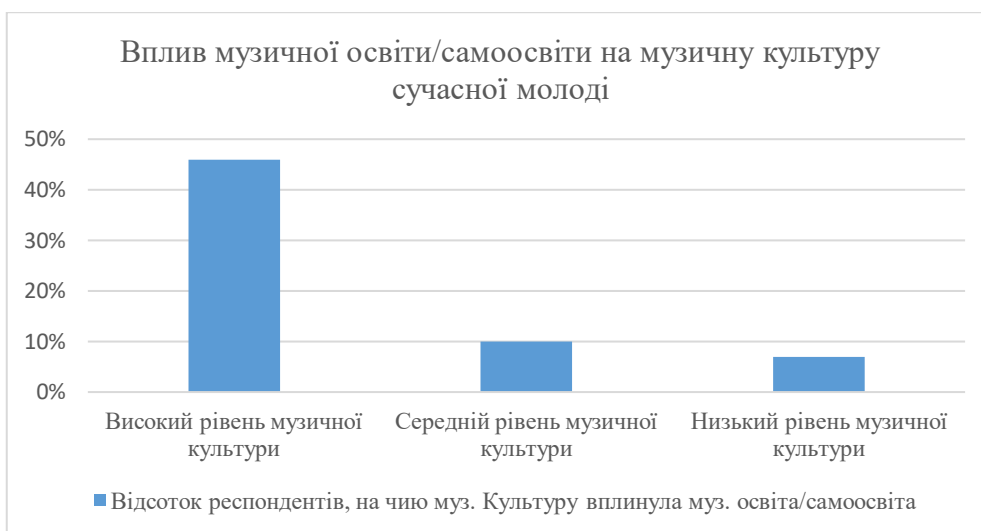
Щодо результатів за методикою визначення рівня естетичної потреби, вони розподілені від найбільшого показника (73%) у респондентів з високим рівнем музичної культури до середніх значень (57%) у респондентів з середнім рівнем музичної культури та низьких значень (43%) - у респондентів з низьким рівнем. Ці результати вказують на те, що для розвитку високого рівня музичної культури була дотримана перша умова її формування – розвиток естетичного сприйняття музичних творів. Отже, за цими даними можна прослідкувати взаємозв'язок між рівнем музичної культури опитуваних та ступенем вираженості їхньої естетичної потреби (діаграма 3).



Діаграма 3. Рівень естетичної потреби в опитуваних з різним рівнем музичної культури (у %)

#### 2.2.4. Музичний досвід як чинник музичної культури

Як зображено на діаграмі 4, кількість опитуваних з високим рівнем музичної культури, на формування якої вплинула музична освіта або самоосвіта більш ніж у чотири рази перевищує кількість респондентів з середнім та низьким рівнем музичної культури. Ці дані підтверджують другу умову розвитку музичної культури – розуміння музики та набуття музичних знань, умінь та навичок (у процесі формування яких активно задіяний освітній процес). Щодо опитуваних із середнім та низьким рівнем музичної культури, на її формування, як вони зазначили, найбільше вплинули люди з найближчого оточення, а також ЗМІ.



Діаграма 4. Вплив музичної освіти/самоосвіти на музичну культуру сучасної молоді

Питання щодо цілей, з якими опитувані слухають музику, опосередковано стосується їхнього рівня музичної культури. Результати за цим питанням можуть надати додаткову інформацію для розуміння першої та другої умов розвитку музичної культури (естетичного сприйняття музичних творів та розуміння музики). За нашим припущенням, серед опитуваних з високим рівнем музичної культури мають бути особи, які слухають музику для естетичного задоволення та для розвитку музичного слуху та розуміння музики. Для естетичного задоволення слухає музику 6% опитуваних з високою музичною культурою, і 8% - для розвитку музичного слуху і розуміння музики, однак найбільше, все ж, люди слухають музику, щоб відволіктися від певних думок та ситуацій (діаграма 5).

Опитувані з середнім рівнем музичної культури слухають музику здебільшого як фон під час інших занять, а також – щоб відволіктися від певних думок та ситуацій. Також ця категорія опитуваних слухає музику для розваги та щоб розслабитися. Жоден опитуваний із середнім рівнем музичної культури не слухає музику для естетичного задоволення чи розуміння музики.

Опитувані з низьким рівнем музичної культури слухають музику також здебільшого, щоб відволіктися від певних думок та ситуацій, а також як фон під час інших занять. Дещо менше опитуваних слухають музику для естетичного

задоволення, їхня кількість від загальної кількості опитуваних з низьким рівнем музичної культури – 19%. Менше опитуваних слухає музику, щоб розслабитися або, навпаки, почуватися більш енергійно, для розваги та з інтересу. Жоден опитуваний не слухає музику для кращого її розуміння та розвитку музичного слуху.



Діаграма 5. Цілі, з якими слухають музику опитувані з різним рівнем музичної культури

Щодо ставлення до музики, усі опитувані з високим рівнем музичної культури та переважна більшість із середнім ставляться до музики вкрай позитивно та люблять її слухати. Усі опитувані, які обрали варіант «ставлюся до музики нейтрально», мають низький рівень музичної культури. Серед тих, хто ставиться до музики радше позитивно переважна більшість мають низький рівень культури, один респондент – середній. Пункт, що стосується емоційного ставлення до музики також опосередковано відноситься до музичної культури особистості. Однак, на отриманому результаті також можна прослідкувати закономірність: виключно позитивне ставлення притаманне до музики усім людям з високим рівнем музичної культури. До того ж, цей пункт

стосується першої умови формування музичної культури – естетичного сприйняття. Для розвитку естетичного сприйняття важливим є наявність емоційного відгуку на витвори мистецтва.

Щодо жанрових вподобань, більшість опитуваних з високим рівнем музичної культури надають перевагу рок-музиці, деякі опитувані є прихильниками джазу та класичної музики, один опитуваний надає перевагу жанру поп. Більшість опитуваних із середнім рівнем музичної культури також надають перевагу рок-музиці. Серед опитуваних із низьким рівнем музичної культури найбільше прихильників популярної музики. Також серед них є поширеним вподобання музики у жанрі хіп-хоп, електронної музики, рок-музики.

## Висновки до розділу 2

У ході проведеного нами емпіричного дослідження психологічних умов розвитку музичної культури сучасної молоді виявлено такі результати:

- 1) Серед 50 опитуваних високий рівень музичної культури мають 13 осіб; музичної культури; середній - 10 осіб; низький - 27 осіб.
- 2) Особи з високим рівнем розвитку музичної культури відзначаються інтроверсією та середніми – не досить яскраво вираженими – показниками за іншими шкалами. Особи з середнім рівнем музичної культури відрізняються експресивністю, схильністю до прив'язаності та експресивністю. Особи з низьким рівнем музичної культури відрізняються емоційною нестійкістю.
- 3) Досліджувані з високим рівнем культури мають високий рівень естетичної потреби, досліджувані з середнім рівнем музичної культури мають середній рівень естетичної потреби, досліджувані з низьким рівнем музичної культури мають низький рівень естетичної потреби.
- 4) На опитуваних формування музичної культури опитуваних з високим її рівнем значно вплинула музична освіта та/або самоосвіта, порівняно з досліджуваними з середнім та низьким рівнем музичної культури.
- 5) Особи з високим рівнем музичної культури схильні слухати музику, щоб відволіктися від певних думок, ситуацій; вони також слухають музику для естетичного задоволення та для розвитку музичного слуху й розуміння музики. Особи з середнім рівнем музичної культури слухають музику здебільшого як фон під час інших занять, не слухають її для естетичного задоволення чи розвитку музичного слуху. Особи з низьким рівнем музичної культури слухають музику здебільшого щоб відволіктися від певних думок, ситуацій, також – для естетичного задоволення та як фон під час інших занять, не слухають музику для розвитку музичного слуху.

## **РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

### **3.1 Теоретичні основи програми розвитку музичної культури особистості**

Формування музичної культури особистості в освітньому процесі відбувається у загальноосвітніх школах, музичних школах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах. Виходячи з припущення, що рівень музичної культури більшості людей знаходиться у межах від низького до середнього, не можна розраховувати на формування високого рівня музичної культури особистості в її оточенні. До того ж, за результатами нашого дослідження, кількість опитуваних, на чие формування музичної культури вплинула музична освіта або самоосвіта є найбільшою серед осіб з високим рівнем музичної культури. На формування музичної культури опитуваних із середнім та низьким рівнем культури вплинули здебільшого люди з найближчого оточення та ЗМІ. На основі даних фактів можна зробити висновок, що головне завдання - сформувати високий рівень музичної культури – виконує здебільшого освітня діяльність.

Значним внеском у розвиток музичної культури в дитячому віці є заняття в музичній школі. На уроках сольфеджіо та заняттях з фахової дисципліни, хорового співу учні здобувають базові музично-теоретичні знання, вчаться розуміти музику та займаються практичним музикуванням. На уроках музичної літератури учні розвивають музично-естетичне розуміння, знайомляться з класичними творами музичного мистецтва, вчаться не лише слухати, а й формувати власні роздуми про музику.

Формування музичної культури в освітньому процесі у юнацькому віці може бути забезпечене у закладах вищої освіти завдяки таким дисциплінам як «Психологія музики», «Історія музики» тощо, невід'ємною частиною яких має бути прослуховування музичних творів.

Серед авторів, які зробили значний внесок забезпечення розвитку музичної культури в освітніх закладах – Д. Б. Кабалевський, Ю. Б. Алієв, В. О. Усачова, Т. В. Надолинська, Л. В. Школяр, Г. В. Шостак, Е. Б. Абдуллін, С. Португалов, Д. Дешкова [14; 22].

Е. Б. Абдуллін виділяє три головні завдання музичної освіти: формування емоційного ставлення до музики, розвиток музичної свідомості та діяльнісно-практичне застосування музики [1]. Наведені завдання співзвучні зі згаданими у попередніх розділах умовами розвитку музичної культури.

**Формування емоційного ставлення до музики** передбачає вироблення емоційного відгуку на музику, чуття музики, розуміння й емоційне охоплення образного аспекту музики, спонукання виникнення інтересу до музики, до її пізнання та виконання, підвищення рівня естетичної потреби [1]. **Процес розвитку музичної свідомості** включає набуття навичку усвідомленого слухання, розуміння засобів музичної виразності та ідейного підґрунтя музичних творів. **Діяльнісно-практичний аспект розвитку музичної культури** передбачає заняття музикою на практиці. На уроках музики в загальноосвітній школі він може бути реалізований у формі хорового співу, на заняттях у музичній школі – під час оволодіння навичкою гри на музичних інструментах та/або співу, участі в інструментальних та вокальних колективах, під час інтонування на уроках сольфеджіо [1].

Важливим завданням для освітніх закладів у напрямку розвинутої музичної культури є формування культури слухання [14]. «Від сформованості музичної культури слухача залежить, чи буде людина сама вдосконалювати свій внутрішній світ при взаємодії з мистецтвом, чи ні, сприймаючи лише розважальну музику [14, с. 182].

О. Ю. Козинською виділено три загальні групи методів розвитку музичної культури дітей в освітньому процесі на основі аналізу праць Л. Хлебнікової, В. Чепурова, Л. Школяр, Г. Шостак та ін.: загальнодидактичні методи, загальномузичні та спеціальні. У свою чергу, ці групи поділяються на підгрупи методів, які класифікуються за певними ознаками [14].



**Підгрупи загальнодидактичного напрямку:** методи за джерелом знань (включають словесні, візуальні, практичні, включення літературних джерел); методи за характером пізнавальної діяльності (метод пояснень та ілюстрацій, евристичний, дослідницький, репродуктивний); методи за дидактичними цілями (методи, що допомагають засвоїти та запам'ятати матеріал, а також вдосконалити пізнання, наприклад: метод порівняння, метод конструювання, метод узагальнення тощо) [14].

**Підгрупи загальномузичного напрямку:** методи розвитку емпатії, емоційного та ціннісного аспекту сприйняття музики; методи розвитку пізнання музики, слухання та розуміння музики; методи розвитку самовираження через музику [14].

**Спеціальний напрямок:** метод спостереження за музикою та метод імпровізації (Б. Асаф'єв); метод роздумів про музику (Д. Б. Кабалевський); метод музичного узагальнення (Е. Абдуллін); метод створення художнього контексту (Л. Горюнова); метод детального аналізу інструментальних творів (В. Школяр); метод емоційної драматургії (Д. Кабалевський, Е. Абдуллін, Л. Предтеченська) [14].

В основу програм розвитку музичної культури необхідно закласти концептуальні уявлення про зміст та структуру музичної культури. Відповідно в нашому дослідженні в основу програми розвитку музичної культури включені наступні напрями: формування емоційного ставлення до музики, розвиток музичної свідомості, збагачення музичного досвіду та діяльнісно-практичне застосування музики.

### **3.2. Методичні рекомендації до реалізації програми розвитку музичної культури особистості в юнацькому віці та віці ранньої дорослості**

Д. Б. Кабалевський заклав основи для систематичного і цілісного розвитку музичної культури у педагогічному процесі. В основі його підходу - орієнтація

на розуміння музичного мистецтва як цілісного, засвоєння особливостей звучання різноманітних творів, музичних форм та жанрів [21].

Основним напрямком, запропонованим нами для розвитку музичної культури, є застосування методів вивчення музичних творів великої музичної форми [22].

Музичні твори великої форми мають такі особливості: об'єм твору має бути обширним, а структура – складною; мають бути яскраво виражені і структуровані теми (хоча б одна); твір має складатися не менш, ніж з однієї частини. Приклади таких творів: опера, кантата, ораторія, концерт, балетні сюїти [22].

У розвивальну програму необхідно включати наступні методи, що допомагають у розвитку музичної культури особистості в освітньому процесі.

*«Метод роздумів про музику»* (за Д. Б. Кабалевським). Полягає в пошуку проблеми, яку можна вирішити через музику та пошуку самостійних відповідей на неї учнями. Метод допомагає у прийнятті духовних цінностей як особистих [22].

*«Метод забігання наперед та повернення до пройденого»* (за Д. Б. Кабалевським). Сприяє формуванню більш цілісного розуміння музичної програми, історичного розвитку музики. Може бути використаний як щодо окремих музичних творів, так і до тем за чверті, або, навіть, роки навчання [22].

*«Метод життєвих асоціацій»* (за С. Португаловим) – метод, завдяки якому за допомогою бесіди (як одного зі способів) вдається викликати в учнів емоційний стан, близький до того, що переживає герой прослуханого музичного твору [22].

*«Метод музичних узагальнень»* (за Е. Б. Абдулліним). Метод, що допомагає в засвоєнні ключових знань на заняттях з музики. Здійснюється шляхом розгляду і побудови уроків як частин теми, яку вони розкривають (тему за чверть чи за семестр) [22].

*«Метод створення художнього контексту»* (за С. Португаловим). Полягає в розгляді музичного твору в контексті з іншими творами мистецтва;

епохою та іншими історичними обставинами, за яких твір виник; з образами з життєвих ситуацій тощо [22].

*«Метод накладення»* (за С. Португаловим, Д. Депешковою) - «накладання» музики на літературний текст для розуміння, як конкретні музичні засоби виразності підкреслюють ситуацію. Допомагає краще зрозуміти, як певні події, переживання тощо в літературному тексті можуть бути відображені та підкреслені за допомогою засобів музичної виразності [22].

*«Метод емоційної драматургії»* ( за Е. Б. Абдулліним) допомагає розвинути емоційний компонент у сприйнятті музики. У ході уроку емоційний фон може розвиватися послідовно або контрастуючи. Під час прослуховування музичних фрагментів відбувається емоційна реакція та її прояв у заданій формі [22].

Зазначені методи спрямовані на широкий та багатогранний особистісний розвиток учнів на уроках музики. Використання цих методів дозволить збагатити світогляд, розвинути естетичну потребу й смак, допоможе сприймати музику усвідомлено й емоційно, покращити музичні знання та закріпити їх [22].

Проведення окремих фрагментів розробленої програми та її експертна оцінка переконує в тому, що розроблена програма в цілому є відповідною поставленій меті сприяти розвитку музичної культури залучених учасників.

### Висновки до розділу 3

Формування музичної культури в освітніх закладах може відбуватися в рамках освітніх програм з музики в загальноосвітніх школах, на заняттях з фахової дисципліни, сольфеджіо та хорового співу в музичних школах, а також дисциплін («Психологія музики», «Історія музики» тощо) у вищих навчальних закладах.

В основу програм розвитку музичної культури необхідно закласти концептуальні уявлення про зміст та структуру музичної культури та розгорнути практичну психолого-педагогічну роботу відповідно до наступних напрямів: формування емоційного ставлення до музики, розвиток музичної свідомості, збагачення музичного досвіду та діяльнісно-практичне застосування музики.

В контексті програм розвитку музичної культури для студентської молоді є доцільним використання загальних методів розвитку музичної культури в освітньому процесі: загальнодидактичних, загальномузичних та спеціальних методів.

Основним напрямком, запропонованим нами для розвитку музичної культури студентської молоді є застосування методів вивчення музичних творів великої музичної форми, що розглядається як показник високого рівня музичної культури.

Для впровадження в програми розвитку музичної культури особистості незалежно від віку учасників є доцільними та продуктивними наступні методи: «метод роздумів про музику» (за Д. Б. Кабалевським); «метод забігання наперед та повернення до пройденого» (за Д. Б. Кабалевським); «метод життєвих асоціацій» (за С. Португаловим); «метод музичних узагальнень» (за Е. Б. Абдулліним); «метод створення художнього контексту» (за С. Португаловим); «метод накладення» (за С. Португаловим, Д. Депешковою); «метод емоційної драматургії» (за Е. Б. Абдулліним).

## **Висновки**

Відповідно до поставленої мети здійснено теоретичний аналіз явища музичної культури та визначено психологічні чинники, зумовлюють її розвиток у осіб у віці юності та ранньої дорослості.

### **В результаті можна дійти наступних висновків:**

1. Теоретичний аналіз досліджень засвідчує значущість поняття музичної культури та його функціональність в аналізі музичного сприйняття. На основі проведеного теоретичного аналізу визначено детермінуюче значення таких психологічних умов розвитку музичної культури: розвиток музично-естетичної свідомості; розвиток музичних знань, умінь та навичок; музикування на практиці (створення та/або виконання музики).

2. В емпіричному дослідженні показано, що визначені психологічні умови (розвиток музично-естетичної свідомості; розвиток музичних знань, умінь та навичок; музикування на практиці (створення та/або виконання музики)) впливають на розвиток музичної культури: особливості музичного сприйняття, музичні уподобання особистості, рівень естетичних потреб, що зумовлюють особливості формування музичного образу та музичного мислення, індивідуальну музичну культуру.

3. В емпіричному дослідженні визначені психологічні умови розвитку музичної культури:

А) Загальними характеристиками рівня музичної культури виступають емоційне переживання музики, розуміння ідеї та засобів музичної виразності; інтерес до прослуховування музики з метою розуміння музики та естетичного задоволення, створення та/або виконання музики. Прослуховування музики задля розваги чи відпочинку характеризує початковий рівень розвитку музичної культури.

Б) В досліджуваній вибірці студентської молоді високий рівень музичної культури властивий є мало поширеною ознакою при домінуючій тенденції до

низького рівня музичної культури. Особи з високим рівнем розвитку музичної культури відзначаються інтроверсією, середнім рівнем естетичної потреби. Особи з середнім рівнем музичної культури відзначаються емоційною нестабільністю та низьким рівнем естетичної потреби. Особи з низьким рівнем музичної культури відзначаються емоційною стабільністю та низьким рівнем естетичної потреби.

В) Психологічними чинниками, що визначають рівень музичної культури у формі музичних уподобань, виступають особистісні риси Великої П'ятірки (відкритість до досвіду, екстраверсія-інтроверсія, нейротизм, доброзичливість, добросовістність).

Г) Психологічні особливості музичних уподобань проявляються у осіб з різними особистістними вимірами у різних стилях музичного сприйняття. Прихильники класичної музики відзначаються високим рівнем екстраверсії, емоційної стабільності. Любителі «урбаністичного» напрямку схильні до емоційної нестабільності. Прихильники рок музики відзначаються інтровертованістю. Естетичні потреби детермінують розвиток музичної культури та її індивідуальні особливості. Прихильники класичної музики відзначаються високим рівнем естетичної потреби, прихильники рок- музики відзначаються низьким рівнем естетичної потреби.

Д) Прихильники класичної музики проявляють найвищий рівень музичної культури. Найбільш активно створюють та/ або виконують музику прихильники року. Зовсім не виконують та/або створюють музику прихильники поп-музики, які, водночас, слухають музику здебільшого для розваги та відпочинку.

4. На основі проведеного дослідження розроблено практично орієнтовану програму розвитку музичної культури для студентської молоді в освітньому процесі на основі застосування методів вивчення музичних творів великої форми, спрямовану на формування інтересу до музичного мистецтва, на збагачення музичного досвіду з метою розвитку глибокого розуміння змісту творів великої форми. В основу програм розвитку музичної культури необхідно закласти концептуальні уявлення про зміст та структуру музичної культури та

розгорнути практичну психолого-педагогічну роботу відповідно до наступних напрямів: формування емоційного ставлення до музики, розвиток музичної свідомості, збагачення музичного досвіду та діяльнісно-практичне застосування музики. Основним напрямком, запропонованим нами для розвитку музичної культури студентської молоді є застосування методів вивчення музичних творів великої музичної форми, що розглядається як показник високого рівня музичної культури. Проведення окремих фрагментів розробленої програми переконує в тому, що розроблена програма в цілому є відповідною поставленій меті сприяти розвитку музичної культури залучених учасників.

Проблема розвитку музичної культури розглядається в сучасній психології перспективною для подальшого психологічного дослідження. В процесі подальшого дослідження проблеми можна отримати результати, що збагатять наше знання про сучасну особистість, її загальну та музичну культуру, особливості протікання її психічного життя.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин Э. Б. Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе. Пособие для учителя / Э. Б. Абдуллин. – Москва: Просвещение, 1983. – 112 с.
2. Адорно Т. Избранное: Социология музыки / Т. Адорно. – СПб: Университетская книга, 1998. – 445 с
3. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б. В. Асафьев. – М., Л.: Музыка, 1965. – 151 с.
4. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс / Б. В. Асафьев. – Москва: Музыка, 1978. – 376 с.
5. Бисун Ч. Формирование музыкальной культуры личности / Ч. Бисун. // Мир науки, культуры, образования. – 2019. – №5. – С. 177–179.
6. Вахромеев В. А. Элементарная теория музыки. - М., Музыка, 2009.
7. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – Ростов н/Д: Феникс, 1998. – 480 с.
8. Готсдинер А. Л. Музыкальная психология / А. Л. Готсдинер. – М., 1993. – 193 с.
9. Грубер Р. И. История музыкальной культуры / Р. И. Грубер. – М.: Музгиз, 1941. – 596 с.
10. Долгушина М. Ю. Музыка как феномен художественной культуры // Аналитика культурологии. - 2009. - №2(14).
11. Долгушина М. Ю. Феноменология музыкальной культуры [Электронный ресурс] / М. Ю. Долгушина. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomenologiya-muzykalnoy-kultury/viewer>.
12. Кабалевский Д. Б. Как рассказывать детям о музыке / Д. Б. Кабалевский. – М.: Просвещение, 2005. – 224 с.
13. Каган М. С. Философия культуры. Учебное пособие / М. С. Каган. – Санкт-Петербург, 1996.



14. Козинская О. Ю. Пути формирования музыкальной культуры школьников на уроках музыки на современном этапе / О. Ю. Козинская // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти. - 2013. - Вип. 14. - С. 181-186.
15. Коржова Е. Ю. Личностные и когнитивные аспекты восприятия музыки человеком / Е. Ю. Коржова, М. В. Дымникова. // Акмеология и психология личности. – 2016. – №4. – С. 151–155.
16. Луначарский А. В. В мире музыки. Статьи и речи / А.В.Луначарский. - М.: Сов. композитор, 1958. - 549 с.
17. Медушевский В. В. Интонационная форма музыки / В. В. Медушевский. – М., 1993.
18. Медушевский, В. В. Сущностные силы человека и музыка / В.В. Медушевский // Музыка. Культура. Человек. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1988.
19. Медушевский, В.В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В.В.Медушевский. - М.: Музыка, 1976. - 136 с.
20. Методика «Измерение художественно-эстетической потребности» [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://psy.wikireading.ru/65014>.
21. Милюгина Е. Г. Проблема формирования музыкальной культуры личности в современных исследованиях / Е. Г. Милюгина. // Вестник ТвГУ. Серия: Педагогика и психология. – 2017. – №4. – С. 205–210.
22. Михайлова Н. Г. Обобщение педагогического опыта на тему: «Использование методов изучения музыкальных произведений крупной формы с целью развития творческой личности» / Н. Г. Михайлова. – Бирюч, 2019.
23. Мороз Т. И. К осмыслению духовной составляющей музыкального опыта / Т. И. Мороз. // Культура и образование. – 2014. – №2.
24. Морозова Н. В. Онтогенез музыкального сознания в контексте идей д.б.кабалевского / Н. В. Морозова // Музыкальное образование в

- современном культурном пространстве: Сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции «Д.Б.Кабалевский – композитор, учёный, педагог» (5-6 декабря – г.Пермь, 11-12 декабря 2014 года – г.Москва) / Н. В. Морозова. – Москва, 2015. – С. 78–82.
25. Муртазина Г. Р. Формирование музыкальной культуры молодежи в условиях малого города: спец. 13.00.05 "теория, методика и организация социально-культурной деятельности" / Муртазина Г. Р. – Казань, 2010.
  26. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия / Е. В. Назайкинский. – Москва: Музыка, 1972.
  27. Найдорф М. И. К исследованию понятия «музыкальная культура». Опыт структурной типологии / М. И. Найдорф. // Астропринт. – 2000. – №1. – С. 46–51.
  28. Овсянникова О. А. Диагностика музыкального опыта студентов направления «Педагогическое образование», профиля «Музыкальное образование»: анализ и прогнозирование / О. А. Овсянникова. // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». – 2015. – №5.
  29. Осипова М. В. К вопросу о сущности музыкальной культуры / М. В. Осипова. // Уральский государственный педагогический университет г. Екатеринбург.
  30. Петрушин В. И. Музыкальная психология. - М.: Академический проект, Гаудеамус, Трикста, 2008. — 402 с.
  31. Пятифакторный опросник личности [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://psytests.org/bigfive/5pfq.html>.
  32. Роянова К. В. Музыкальная культура молодого человека / К. В. Роянова. // Евразийский Союз Ученых (ЕСУ). – 2014. – С. 159–162.
  33. Смирнов, М.А. Эмоциональный мир музыки: Исследование / М.А. Смирнов. – М.: Музыка, 1990. – 320 с.

34. Соболева Е. А. Системный подход в исследовании музыкальной культуры / Е. А. Соболева. // PHILHARMONICA. International Music Journal. – 2018. – №1. – С. 4–9.
35. Сохор А. Н. Социология и музыкальная культура / А. Н. Сохор. – М.: Музгиз, 2001. – 251 с.
36. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. Учебное пособие / Б. М. Теплов.. – 488 с.
37. Федорович Е. Н. Основы музыкальной психологии. Учебное пособие / Е. Н. Федорович, Е. В. Тихонова. – М.: Директ-Медиа, 2014. – 279 с.
38. Хлебникова Л. А. Воспитание у школьников творческого начала на уроках музыки / Л. А. Хлебникова. // Музыка в школе. – 1977. – №4.
39. Хромов А. Б. Пятифакторный опросник личности: Учебно-методическое пособие. / А. Б. Хромов. – Курган: Изд-во Курганского гос. университета, 2003. – 23 с.
40. Цукерман В. С. Музыка и слушатель: опыт социологического исследования / В.С. Цукерман. – М.: Музыка, 1975. – 202 с.
41. Цукерман, В.С. Музыкальные жанры и основы музыкальных форм / В. С. Цукерман. - М.: Музыка, 1964. - 159 с.
42. Чепуров, В. Н. Музыка в школе / В. Н. Чепуров. - 2-е изд. – М.: «Просвещение», 2003. – 170 с.
43. Черепанова О. К. Психолого-педагогические условия эффективного формирования музыкальной культуры будущих учителей начальных классов / О. К. Черепанова. // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2008.
44. Черноиваненко, М. Н. Методика музыкального воспитания в школе / М. Н. Черноиваненко, Л. Г. Дмитриева. – М.: «Музыка», 2003. – 240 с.
45. Шафеев Р. Н. Системный подход к изучению музыкальной культуры и ее структура музыкальной культуры / Р. Н. Шафеев. // Вестник СамГУ. – 2007. – №3. – С. 223–231.

46. Школяр В. А. Музыкальное искусство / В. А. Школяр. – Москва: Педагогика, 1975. – 160 с.
47. Школяр Л. В. Музыкальное образование в школе / Л. В. Школяр. – Москва, 2001
48. Шостак, Г. В. Формирование музыкальной культуры школьников / Г. В. Шостак. – М.: Академия, 2005. – 430 с.
49. David M. Greenberg 1,2 , Michal Kosinski, David J. Stillwell, Brian L. Monteiro, Daniel J. Levitin, Peter J. Rentfrow The Song Is You: Preferences for Musical Attribute Dimensions Reflect Personality // Social Psychological and Personality Science. - 2016. - №7(6).
50. Delsing MJMH, ter Bogt TFM, Engels RCME, Meeus WHJ. Adolescents' music preferences and personality characteristics. European Journal of Personality. 2008;22:109–130.
51. The Structure of Musical Preferences: A Five-Factor Model [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу:  
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3138530/#S15title>.

## ДОДАТКИ

*Додаток А. Стимульний матеріал до методики «П'ятифакторний опитувальник особистості (адаптація А.Б. Хромовим японської версії «Великої П'ятірки» 5PFQ)*

1. Мне нравится заниматься физкультурой. -2 -1 0 1 2 Я не люблю физические нагрузки.
2. Люди считают меня отзывчивым и доброжелательным человеком -2 -1 0 1 2 Некоторые люди считают меня холодным и черствым.
3. Я во всем ценю чистоту и порядок. -2 -1 0 1 2 Иногда я позволяю себе быть неряшливым.
4. Меня часто беспокоит мысль, что что-нибудь может случиться. -2 -1 0 1 2 "Мелочи жизни" меня сильно не тревожат.
5. Все новое вызывает у меня интерес. -2 -1 0 1 2 Часто новое вызывает у меня чувство раздражения.
6. Если я ничем не занят, то это меня беспокоит. -2 -1 0 1 2 Я человек спокойный и не люблю суетиться.
7. Я стараюсь проявлять дружелюбие ко всем людям. -2 -1 0 1 2 Я не всегда и не со всеми добрый человек.
8. Моя комната всегда аккуратно прибрана. -2 -1 0 1 2 Я не очень стараюсь следить за чистотой и порядком.
9. Иногда я расстраиваюсь из-за пустяков. -2 -1 0 1 2 Я не обращаю внимание на мелкие проблемы.
10. Мне нравятся неожиданности. -2 -1 0 1 2 Я люблю предсказуемость событий.
11. Я не могу долго находиться в неподвижности. -2 -1 0 1 2 Мне не нравится быстрый стиль жизни.
12. Я тактичен по отношению к другим людям -2 -1 0 1 2 Иногда в шутку, я задеваю самолюбие других.

13. Я методичен и пунктуален во всем. -2 -1 0 1 2 Я не очень обязательный человек.

14. Мои чувства легко уязвимы и ранимы. -2 -1 0 1 2 Я редко тревожусь или чего - либо боюсь .

15. Мне неинтересно, когда ответ ясен заранее. -2 -1 0 1 2 Я не интересуюсь вещами, которые мне не понятны.

16. Я люблю, чтобы другие быстро выполняли мои распоряжения. -2 -1 0 1 2 Я не спеша выполняю чужие распоряжения.

17. Я уступчивый и склонный к компромиссам человек. -2 -1 0 1 2 Я люблю поспорить с окружающими. 18. Я проявляю настойчивость, решая трудную задачу. -2 -1 0 1 2 Я не очень настойчивый человек.

19. В трудных ситуациях я весь сжимаюсь от напряжения. -2 -1 0 1 2 Я могу расслабиться в любой ситуации.

20. У меня очень живое воображение. -2 -1 0 1 2 Я всегда предпочитаю реально смотреть на мир.

21. Мне часто приходится быть лидером, проявлять инициативу. -2 -1 0 1 2 Я скорее подчиненный, чем лидер.

22. Я всегда готов оказать помощь и разделить чужие трудности. -2 -1 0 1 2 Каждый должен уметь позаботиться о себе.

23. Я очень старательный во всех делах человек. -2 -1 0 1 2 Я не очень усердствую на работе.

24. У меня часто выступает холодный пот или дрожат руки. -2 -1 0 1 2 Я редко испытывал напряжение, сопровождаемое дрожью в теле.

25. Мне нравится мечтать. -2 -1 0 1 2 Я редко увлекаюсь фантазиями.

26. Часто случается, что я руковожу, отдаю распоряжения другим людям. -2 -1 0 1 2 Я предпочитаю, чтобы кто-то другой брал в свои руки руководство.

27. Я предпочитаю сотрудничать с другими, чем соперничать. -2 -1 0 1 2 Без соперничества общество не могло бы развиваться.

28. Я серьезно и прилежно отношусь к работе. -2 -1 0 1 2 Я стараюсь не брать дополнительные обязанности на работе.

29. В необычной обстановке я часто нервничаю. -2 -1 0 1 2 Я легко привыкаю к новой обстановке.

30. Иногда я погружаюсь в глубокие размышления. -2 -1 0 1 2 Я не люблю тратить свое время на размышления.

31. Мне нравится общаться с незнакомыми людьми. -2 -1 0 1 2 Я не очень общительный человек.

32. Большинство людей добрые от природы. -2 -1 0 1 2 Я думаю, что жизнь делает некоторых людей злыми.

33. Люди часто доверяют мне ответственные дела. -2 -1 0 1 2 Некоторые считают меня безответственным.

34. Иногда я чувствую себя одиноко, тоскливо, и все валится из рук. -2 -1 0 1 2 Часто, что-либо делая, я так увлекаюсь, что забываю обо всем.

35. Я хорошо знаю, что такое красота и элегантность. -2 -1 0 1 2 Мое представление о красоте такое же, как и у других.

36. Мне нравится приобретать новых друзей и знакомых. -2 -1 0 1 2 Я предпочитаю иметь только несколько надежных друзей.

37. Люди с которыми я общаюсь, обычно мне нравятся. -2 -1 0 1 2 Есть такие люди, которых я не люблю.

38. Я требователен и строг в работе. -2 -1 0 1 2 Иногда я пренебрегаю своими обязанностями.

39. Когда я сильно расстроен, у меня тяжело на душе. -2 -1 0 1 2 У меня очень редко бывает мрачное настроение.

40. Музыка способна так захватить меня, что я теряю чувство времени. -2 -1 0 1 2 Драматическое искусство и балет кажутся мне скучными.

41. Я люблю находиться в больших и веселых компаниях. -2 -1 0 1 2 Я предпочитаю уединенность .

42. Большинство людей честные, и им можно доверять. -2 -1 0 1 2 Иногда я отношусь подозрительно к другим людям.

43. Я обычно работаю добросовестно. -2 -1 0 1 2 Люди часто находят в моей работе ошибки.

44. Я легко впадаю в депрессию. -2 -1 0 1 2 Мне невозможно испортить настроение.

45. Настоящее произведение искусства вызывает у меня восхищение. -2 -1 0 1 2 Я редко восхищаюсь совершенством настоящего произведения искусства.

46. "Болея" на спортивных соревнованиях, я забываю обо всем. -2 -1 0 1 2 Я не понимаю, почему люди занимаются опасными видами спорта.

47. Я стараюсь проявлять чуткость, когда имею дело с людьми. -2 -1 0 1 2 Иногда мне нет дела до интересов других людей.

48. Я редко делаю необдуманно то, что хочу сделать. -2 -1 0 1 2 Я предпочитаю принимать решения быстро.

49. У меня много слабостей и недостатков. -2 -1 0 1 2 У меня высокая самооценка.

50. Я хорошо понимаю свое душевное состояние. -2 -1 0 1 2 Мне кажется, что другие люди менее чувствительны, чем я.

51. Я часто игнорирую сигналы, предупреждающие об опасности. -2 -1 0 1 2 Я предпочитаю избегать опасных ситуаций.

52. Радость других я разделяю как собственную. -2 -1 0 1 2 Я не всегда разделяю чувства других людей.

53. Я обычно контролирую свои чувства и желания. -2 -1 0 1 2 Мне трудно сдерживать свои желания.

54. Если я терплю неудачу, то обычно, обвиняю себя. -2 -1 0 1 2 Мне часто "везет", и обстоятельства редко бывают против меня.

55. Я верю, что чувства делают мою жизнь содержательнее. -2 -1 0 1 2 Я редко обращаю внимание на свои и чужие переживания.

56. Мне нравятся карнавальные шествия и демонстрации. -2 -1 0 1 2 Мне не нравится находиться в многолюдных местах.

57. Я стараюсь поставить себя на место другого человека, чтобы его понять. -2 -1 0 1 2 Я не стремлюсь понять всех нюансов переживаний других людей.



58. В магазине я обычно долго выбираю то, что надумал купить. -2 -1 0 1 2  
Иногда я покупаю вещи импульсивно.

59. Иногда я чувствую себя жалким человеком. -2 -1 0 1 2 Обычно я чувствую себя нужным человеком. 60. Я легко "вживаюсь" в переживания вымышленного героя. -2 -1 0 1 2 Приключения киногероя не могут изменить мое душевное состояние.

61. Я чувствую себя счастливым, когда на меня обращают внимание. -2 -1 0 1 2 Я скромный человек и стараюсь не выделяться среди людей.

62. В каждом человеке есть нечто, за что его можно уважать. -2 -1 0 1 2 Я еще не встречал человека, которого можно было бы уважать.

63. Обычно я хорошо думаю, прежде чем действую. -2 -1 0 1 2 Я не люблю продумывать заранее результаты своих поступков.

64. Часто у меня бывают взлеты и падения настроения. -2 -1 0 1 2 Обычно у меня ровное настроение.

65. Иногда я чувствую себя фокусником, подшучивающим над людьми. -2 -1 0 1 2 Люди часто называют меня скучным, но надежным человеком.

66. Я привлекателен для лиц противоположного пола. -2 -1 0 1 2 Некоторые считают меня обычным и неинтересным человеком.

67. Я всегда стараюсь быть добрым и внимательным с каждым. -2 -1 0 1 2 Некоторые люди думают, что я самонадеянный и эгоистичный.

68. Перед путешествием я намечаю точный план. -2 -1 0 1 2 Я не могу понять, зачем люди строят такие детальные планы.

69. Мое настроение легко меняется на противоположное. -2 -1 0 1 2 Я всегда спокоен и уравновешен. 70. Я думаю, что жизнь - это азартная игра. -2 -1 0 1 2 Жизнь - это опыт, передаваемый последующим поколениям.

71. Мне нравится выглядеть вызывающе. -2 -1 0 1 2 В обществе я, обычно, не выделяюсь модной одеждой и поведением.

72. Некоторые говорят, что я снисходителен к окружающим. -2 -1 0 1 2 Говорят, что я часто хвастаюсь своими успехами.

73. Я точно и методично выполняю свою работу. -2 -1 0 1 2 Я предпочитаю "плыть по течению", доверяя своей интуиции.

74. Иногда я бываю настолько взволнован, что даже плачу. -2 -1 0 1 2 Меня трудно вывести из себя.

75. Иногда я чувствую, что могу открыть в себе нечто новое. -2 -1 0 1 2 Я не хотел бы ничего в себе менять.

*Додаток Б. Стимульний матеріал до методики вимірювання художньо-естетичної потреби (за В. Аванесовим)*

1. Думаю, что вполне можно обойтись без общения с произведениями искусства.
2. Я не люблю стихов.
3. Я коллекционирую записи классической музыки.
4. Считаю участие в кружках художественной самодеятельности пустой тратой времени.
5. В театр я не пойду без приятной компании, если даже спектакль меня привлекает.
6. Классической музыке я предпочитаю эстраду.
7. Мне кажется, что люди притворяются, утверждая, что им нравится симфоническая музыка.
8. Высказывание «Архитектура – застывшая музыка» кажется мне надуманным.
9. Немой кинофильм смотреть скучно.
10. Думаю, что хороший инженер гораздо полезнее обществу, чем композитор.
11. Если бы я был журналистом, я предпочел бы писать о происшествиях, чем об искусстве.
12. Выбирая между спортивной и художественной гимнастикой, я предпочел бы первую.
13. Наука учит человека больше, чем искусство.

14. Я больше люблю экранизации литературных произведений, чем сами эти произведения.
15. Прослушивание классической музыки снимает мое плохое настроение.
16. Считаю, что опера изживает себя.
17. Думаю, что эстрада становится самым популярным видом искусства.
18. Я собираю художественные альбомы и репродукции.
19. Находясь в компании, я обычно не участвую в разговорах об искусстве.
20. Любовь ученого к искусству способствует его научной деятельности.
21. Мне нравятся старинные романсы.
22. Мне нравятся больше люди рассудительные, чем эмоциональные.
23. В наше время балльные танцы просто смешны.
24. Я очень люблю смотреть и слушать радио- и телепередачи о композиторах, актерах, режиссерах, художниках.
25. В свободное время я постоянно занимаюсь живописью, лепкой, игрой на музыкальных инструментах, сочинением стихов, художественной вышивкой и т. д.
26. Я бы занялся искусством, если бы у меня было побольше свободного времени.
27. Я постоянно бываю в театрах.
28. Я участвую в кружках художественной самодеятельности.
29. Мне не нравится классический балет.
30. Я читаю книги по искусству.
31. Мне кажется, что нет необходимости смотреть в театре тот спектакль, который уже транслировался по ТВ.
32. Я хотел бы работать в профессиональном искусстве.

*Додаток В. Стимульний матеріал до авторської анкети для визначення особливостей розвитку музичної культури*

Вкажіть, будь ласка, Ваш вік.

Вкажіть, будь ласка, Вашу стать.

1. Чи подобається Вам слухати музику?

- Так, дуже
- Скоріше так
- Ставлюся до музики нейтрально
- Скоріше ні
- Зовсім ні

2. Чи Ви створюєте або виконуєте музику?

- Так
- Ні

3. Скільки приблизно часу на день Ви витрачаєте на прослуховування та/або створення чи виконання музики?

- Менше 15 хв.
- 15-30 хв.
- близько 1 години
- близько 2 годин
- більше 3 годин

4. Хто або що найбільше вплинув на формування Ваших музичних вподобань?

- Батьки
- Друзі
- Оточення у школі/вищі
- ЗМІ
- Музична освіта та/або самоосвіта
- Жоден із переліченого варіант

5. Вкажіть, будь ласка, Ваш улюблений музичний жанр.

- Класична музика
- Популярна музика

- Хіп-хоп
- R&B
- Електронна музика
- Джаз
- Рок
- Тяжкий рок
- Соул
- Інді

6. З якою ціллю Ви найчастіше слухаєте музику?

- Для розваги
- Щоб відволіктися від певних думок, ситуацій
- Як фон під час інших занять
- Щоб розслабитися
- Для естетичного задоволення
- Для розвитку музичного слуху та розуміння музики
- Щоб почуватися більш енергійно
- З інтересу

7. "Коли я слухаю музику, я переживаю почуття, які намагається передати автор"

- Так, постійно
- Здебільшого так
- Здебільшого ні
- Зовсім ні, ніколи

8. "Під час прослуховування музики у моїй свідомості з'являється образ, який розвивається у ході мелодії".

- Так, постійно
- Здебільшого так
- Здебільшого ні
- Зовсім ні, ніколи

9. "Під час прослуховування музики мені зрозумілий характер мелодії, динаміки, темпу, ритму. Я розумію, що виражає саме це звучання".

- Так, постійно
- Здебільшого так
- Здебільшого ні
- Зовсім ні, ніколи

10. " Коли я слухаю музику, я розумію ідею, яку хотів передати автор. Я розумію, чому твір називається саме так".

- Так, постійно
- Здебільшого так
- Здебільшого ні
- Зовсім ні, ніколи